

Vajda Pierre

Ripityom

Jávor Pál, aki kétszer halt meg

Vajda Pierre

Ripityom

Jávor Pál, aki kétszer halt meg

ATHENAEUM

Copyright © Vajda Pierre, 2018

Minden jog fenntartva.

Kiadta az Athenaeum Kiadó,
az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.
1086 Budapest, Dankó u. 4–8.
Telefon: 1-235-5030
www.athenaeum.hu
www.facebook.com/athenaeumkiado
athenaeum@lira.hu

ISBN 978 963 293 830 1

Felelős kiadó: Szabó Tibor Benjámin
Felelős szerkesztő: Peiker Éva
Szerkesztette: Petrikovits Julianna
Műszaki vezető: Drótos Szilvia
Borító: Halasi Zoltán
Nyomdai előkészítés: Tóth Viktor

Viharos gyorsasággal megszületik a forgatókönyv, megtörténik a végső szereposztás. Jávor nagy öröme az inasát Gózon Gyula játssza. Maryt, az amerikai milliomos lányát pedig Radó Nelli, akiről viszont addig még nem hallott. Vékony csontú, szőke leányzó, akiből Jávor szerint hiányzik a vonzerő, elég idegesítő a hangja, bár ha énekel, akkor megcsillan a koloratúr. Nem teszi szóvá, hogy ugyan nincs közös jelenete a milliomos titkárnőjét alakító színésznővel, a nevét sem tudja, elég volt egyszer látnia, hogy megállapítsa, mennyivel alkalmasabb lenne Mary szerepére. A forgatás elég flottul megy, látszik, hogy van pénz, neki olyan a gázsija, amilyenről ez idáig álmodni sem mert.

Egy csapásra megoldódnak az anyagi gondjai, pedig a több pénz az ő esetében intenzívebb életmódot generál, esténként többet jár a kedvenc éttermébe. A cigányok is megérik, hogy Jávor úrnak felvitte az isten a dolgát. Nem győznek hálálkodni, a kezét csókolnák, ha Jávor hagyná. Ha már földbirtokos bárót alakított, akkor megengedheti magának, hogy Pest legjobb helyén vacsorázzon, és hogy Radics Jóska prímás húzza a vacsorához valót, mert bizony a végén mindig dalra fakad, amit egyáltalán nem bánnak a vendégek, sőt megtisztelve érzik magukat, hogy Jávor nótázik nekik. Ifj. Kammer Ferenc hálával tekinget a főfalon lévő kettős portréra, amely édesanyját, a híres szépasszony Kerner Katalint meg a férjét, Ferenc édesapját, Kammer Ernőt ábrázolja. Az ő áldásos tevékenységüknek köszönhető, hogy a Vadászkiért Pest legkeresettebb és legdrágább szállodája lett. Az ifjú Kammer hatszázezer pengőt költött a szálloda rekonstrukciójára. Arisztokraták és földbirtokos nemesek látogatták előszeretettel. Szökökút, pálmafák, kandeláberek vannak a belső udvarban, egy valóságos pálmakert, ahol délután 5 és 7 között diszkrét táncmuzika szól, este dzsesszenekar játszik éjfélig, a vacsorához pedig Radics Jóska cigányzenekara húzza az örökzöld nótákat. A Vadászkiért falai között érezni, hogy az sosem volt mindennapi hely, lakott itt Vörösmarty Mihály, Johann Strauss, báró Wesselényi Miklós, fergetegesen jó a konyha, Jávor itt tanulja a filmbéli szerepeihez szükséges manírokat, és a kulináris ízlése is csiszolódik, bár ebben

mutatja a legkevesebb progressziót, az ösztönök nem képezhetők, még mindig a pacalt szereti a legjobban, és a folyami halak is a kedvencei közé tartoznak. De ami a cigánymuzsikát illeti, abban Jávor verhetetlen, Radics boldogan húzza a talpalávalót, Jávor nagyon tud mulatni. A frakkos pincérek nem győzik durrogtatni a pezsgőket, mert ha Jávor beindul, akkor nincs mese, be van indulva.

Váczi Béla főpincér és válogatott csapata még nyáron is csak frakkban szolgálhattak fel. Mi tagadás, Jávor élvezte a hirtelen jött jómódot, különösen, amikor kiderült, hogy alig fejezte be *A kék bálvány* forgatását, máris felkérték a következő hangosfilm amorózószerepére. Mondtak akkor mindenfélét, hogy ha Lukács Béla nem ment volna Amerikába, Ráday sem Berlinben játszana, akkor nem biztos, hogy rá esett volna a választás. A szokásos irigy fecsegés, mert még alig fejezték be *A kék bálványt*, és Samek, a producer, Székely megbízásából már Jávorral tárgyalt. A berlini lakhelyű cseh Samek igencsak csavaros eszű úriember volt, aki mindig tudta, hogy mit akar, azt köntörfalazás nélkül közölte, és mindenáron keresztül is vitte.

Ezt megelőzően Albert Samek még Berlinben, ahol kiterjedt üzleti vállalkozásai voltak, felkereste Székely István rendezőt, aki akkoriban szintén ott dolgozott, és a kezébe nyomott egy német nyelvű szinopszist. Az egy olyan színdarab alapján íródott, amelyet nemrég a Magyar Színház felvett a repertoárjára, de végül a benne szereplő színészek javaslatára úgy döntött a színház vezetése közvetlen a bemutató előtt, hogy mégsem lesz premier. Elég szokatlan volt, hogy a színház vezetősége méltányolja a színészek kifogásait. Zágón István, a darab szerzője nem örült a döntésnek, hiszen a darab már akkor megbukott, amikor még elő sem adták. Zágón nem nyugodhatott bele ebbe a csúfos kudarcba. Öt éve még óriási sikert aratott a Renaissance Színházban *Marika* című színműve, amelyet azonnal átvett a bécsi Burgtheater is, és mindig telt házzal ment a darab. Zágón emellett befolyásos újságíró volt a *Pesti Hírlap*nál, színikritikákat írt. Azonnal kanyarított egy rövid összefoglalót a darabból azzal a szándékkal, hogy felajánlja megfilmesítésre. Sameknek tetszett az ötlet, nem érdekelte a színházi

kudarc, ő rögtön egy kétnyelvű megfilmesítést vizionált, amelyben a német változatra helyezte a hangsúlyt, a magyar szöveg csak azt a célt szolgálta, hogy előnyösebb feltételekkel tudjon megállapodni a budapesti Hunnia Filmmel. Üzletileg a német piacban látta a nagyobb lehetőséget. Székely elolvasta a szinopszist, alapvetően tetszett neki az anyag, s bár voltak kifogásai, elvállalta a munkát, azzal a feltétellel, hogy azonnal megbízzák Nóti Károlyt, hogy írja meg a forgatókönyvet. Samek szó nélkül teljesítette Székely kívánságát, és elutazott Budapestre, hogy megállapodjon a Hunnia Filmmel. Székely és Nóti azonnal nekiláttak a munkának, és viharos gyorsasággal haladtak. Jó volt a Zágón-féle alapmű, de kellett hozzá Nóti, hogy gatyába rázza.

Furcsa szerzet volt ez a Nóti, mert miközben briliáns szövszene- teket írt, meg persze színdarabokat, kabarétréfákat is, azt vallotta, hogy nem szeret szavakon vajúdni, mondatokat cizellálni, ezt az élvezetet szívesen átengedi másoknak. Inkább tözsdézik, ad, vesz, azt igen, de irodalom meg újságírás, ugyan, kérem! Kedvtelésből írhat az ember, kellemes időtöltés, úri passzió, de a megélhetést mással kell biztosítani. Ehhez képest, amikor Székely felment Nóti berlini lakására, hogy megbeszéljék az együttműködés miként-jét, Nóti felesége nyitott ajtót, és bevezette Székelyt egy szobába, ahol kissé szomorkásan ott üldögélt Nóti, és az előtte heverő üres fehér írólapokat szuggerálta. Ugyanis csak kávéházban tudott dolgozni, ezért a felesége, hogy otthon tartsa, lakásuk egyik szobáját átalakította kávéházi sarokká. Volt benne kerek márványasztal, álló ruhafogas, az újságokat bambusztartóba helyezte, a fekete-kávét a szokásos kávéházi törhetetlen pohárban szervírozta kis ezüsttálcán. Székely először zavarba jött, majd odaült Nóti mellé, igyekezett elmerülni az illúzióban, amit a feleség oly nagy fárad- sággal létrehozott. Székelynek azelőtt sem voltak kétségei Nóti képességeit illetően, de az otthoni kávéház abszurditása végképp meggyőzte arról, hogy megtalálta az emberét. Nóti kényszere- detten mosolygott, és amikor kiment a szobából a felesége, akkor suttogva azt javasolta, hogy ha Székelynek nincs kifogása ellene, menjenek inkább egy igazi kávéházba, mert itt megbolondul a csendtől. Ezt olyan komolyan mondta, hogy Székely nem merte

elnevetni magát, csak amikor Nóti szemébe nézett, és látta, ahogy az ájtatosan visszaneéz, talán kacint is, akkor hirtelen mindkettőjükből kitört a röhögés. Így távoztak, az előszobában elcsendesedve, fulladozva a visszafojtott nevetéstől.

Samek nem állapodott meg Jávorról, a végső döntést meghagyta Székelynek. Budapestről Párizsba utazott egyenesen, kiterjedt és jövedelmező üzleti kapcsolatai voltak szerte Európában. A Claridge-ben lakott, és a kíváncsisága legyőzte a smucigságát, mert táviratilag Párizsba rendelte Nótit és Székelyt: számoljanak be, hogyan haladnak a forgatókönyvvel, a pénzéért tudni akarta, hogy tényleg dolgoznak, vagy csak kávéházakban lötyögnek. Azok oda is utaztak, és boldogan beköltöztek a Claridge-be, két külön szobába, és folytatták a munkát. Szó esett a szereposztásról is. A németben hamar megegyeztek. Székely még nem igazán ismerte Jávort, de elfogadta, hogy Jávornak növekvő népszerűsége miatt helye van a filmben. A többi szerepre kiszemelt színészekben is megegyeztek, kivéve egyet, mert Székely Gózon szeretne volna az óbudai úgazdag polgár szerepére. Felmerült Kabos neve, de Székely ragaszkodott Gózonhoz. A párizsi késő nyári nyüzsgés és a Claridge süppedős szőnyegei elnyelték a szereposztás körüli hangos szóváltásokat, a forgatókönyvben az írhatnám polgár szerepét Nóti akaratlanul is inkább Gózon fazonjára alakította.

Ha nem is a tervezett időben, *A kék bálvány*, az első igazi hangosfilm, szerencsére a mozikba került. Jávornak volt alkalma megnézni a végső verziót még a bemutató előtt, és tetszett is neki, meg nem is. Önmagával nem volt megelégedve, de inkább csak tréfás megjegyzésekkel adott hangot ennek az érzésének, látta, hogy rajta kívül a többiek, talán az egy Beregi Oszkár kivételével, a széles némafilmes gesztusokkal és erőteljes arcmimikával kísért színi stílust követték. Ennek rendezői oka is volt, de maguk a színészek sem voltak igazán járatosak a hangosfilmes színjátszás fortélyai-ban. Ráadásul Jávornak csak nagy méretűnek látta az ülepét, a valagát, ahogy mérgesen morogta maga elé, amit a filmben viselt nadrág mérete csak kihangsúlyozott. Látta, hogy a mozgása is darabos, mintha nem tudná forgatni a nyakát, mert gyakran teljes testtel fordul, amikor egy természetes fejmozdulat is elég lenne.

A majdnem párbajhoz vezető civakodás szerinte jól sikerült, bár azzal nem értett egyet, hogy a beígért viadal nem valósul meg, csak a fenyegetés hangzik el, és a történetből kimarad az akció.

Ha párbajról volt szó, Jávor szakértőnek számított, minden anakronisztikus vonásával együtt hitt a párbaj intézményében, talán azért is, mert heves vérmérsékletének nagyon megfelelt ez az elintézési mód. Mi tagadás, a becsület megvédésének archaikus módja mindig is az ínyére volt. Főleg, hogy itt nem a pusztai testi erő, hanem a fortély, a technika, a férfias kiállás, a tűrőképesség játszotta a főszerepet. Szemtől szemben. A húszas éveiben még feltétlenül így gondolta, talán mert a vidéki színházakban alakított operettszerepeivel próbált azonosulni, később már csak a népszerűség növelésének egyik jól alkalmazható trükkjét látta benne. Érdekes kettősség jellemezte. A párbaj, mint a lovagias elintézés hagyományos formája, amelyben sikerül a gyengeségeit legyőzve kiteljesedni, férfivirtus, de csak adott helyzetben van létjogosultsága. Fizikai adottságainak köszönhetően bárhol megfordult, a női pillantások kereszttüzebe került, a színpad, a színészet erre csak ráerősített. Volt is ebből gondja, nem győzte titkolni abban a harsány, mulatósférfitársaságban, amelyben a fél életét töltötte, hogy a nótázó, pattogó, nagyívó Jávor a nőekkel félénk, visszahúzódó, legtöbbször már-már elutasító. Kaposvárrott se valami női affér miatt keveredett először párbajba, hanem nagyon is profán ügy kapcsán rántott kardot Szepessy Kálmán színész kollégája ellen. Akkor jött rá az ízére, mert igencsak ünnepezték női és férfikörökben egyaránt, hogy kiállt a jó vívó hírében álló nemesi származék ellen, és a sajtó sem maradt tétlen az ügyet illetően, legalább történt végre valami a posványos vidéki állóvízben, ahol utoljára Barcza József primás Turul szállóbeli fellépése volt a sláger. Nem beszélve Rigó Jancsiról, aki szintén megfordult ugyanott. Most meg ez a Jávor, aki éppen vendéjátékon tartózkodik a városban. A csodálatos színház, a város büszkesége még nem alkalmas színielőadásokra, mert a háború után hadikórháznak használt épület éppen gyógyulófélben volt, és az előadásokat átirányították a Turul csodálatos tükörtermébe. Jávor teljes erővel bevetette magát a kaposvári éjszakai életbe, amely szintén a Turul-

ban zajlott – huszonöt évesen, facéran mi mást tehetett volna. Az éppen aktuális operettsmoncában nem volt alkalma kiemelkedőt alakítani, viszont amikor kiderült, hogy az egyik este kollégája, Szepessy Kálmán a megkérdezése nélkül *kölcsönvette* az egyetlen frakkját, akkor éktelen haragra gerjedt, és ezért kis híján összeverekedtek, de ez lett volna a kisebbik baj, a nagyobbik az, hogy e ruhadarab híján esélye sem volt megjelenni a Turulban az esti összejövetelen. Frakk nélkül nincs férfimulatság. Az akaratos aradi, vesszőkosaras, vagonlakó fiúból férfi lett, és frakk nélkül nem akaródzott neki a Turulba menni. Ez persze vért kívánt. Szepessyvel nem lehetett összeverekedni, ő dölyfösen csak annyit mondott, hogy ennek, ha Jávor óhajtja, az egyetlen elintézési módja a párbaj. Annak szigorú szabályai garantálják, hogy a becsületén esett sérelméért elégtételt kapjon. Jól hangzott, bár az előző estéért, amelyet magányosan töltött a szállásán, nem ígért kárpótlást.

Annak rendje és módja szerint előkészítették a párbajt, természetesen a színész kollégák mind ott akartak lenni, és a városban is azonnal futótűzként terjedt a hír, hogy a két színész összezőrdült egy frakkon, de ahogy az lenni szokott, egyesek szerint szó sem volt frakkról, hanem természetesen egy titokzatos nő becsülete a tét. Addigra Jávor meg Szepessy megegyezett, hogy kellékkardokkal vívják meg a párbajt, szóval már rég kibékültek, csak a látványosság meg a kollégák kedvéért döntöttek úgy, hogy lejátszszák a párbajt. Nagy összekacsintás, ott lesz néhány újságíró, talán sikerül majd az országos lapokba is bekerülni. A kellékkardos megoldás arra is jó volt, hogy megvédjen a betiltott párbajért járó következményektől. De a kollégák másképp döntöttek, mert az utolsó pillanatban a kardokat kicserélték lovassági fegyverekre. A párbajozó felek ezt csak az utolsó pillanatban vették észre, amikor már nem volt mit tenni. Szepessynek semmiféle kardozás nem okozott gondot, egy szót sem szólt, sőt úgy tett, mintha mi sem történt volna, Jávor szintén szemrebbenés nélkül állt fel a kezdőpozícióba. A közönség soraiból senki nem tiltakozott, sem azok, akik elkövezték a csínyt, sem mások, akik mindenképpen látni szerették volna a duellumot. Csak később bizonytalanodott el Jávor, amikor kiderült számára, hogy egy valódi lovassági karddal

hadakozni nemcsak technikai, hanem erőnléti kérdés is. Verejtékező felsőtesttel nekilendült, de Szepessy elegánsan háritott, majd egy aránylag erőtlen ellentámadásban megsebesítette ellenfelét. A közönség felhördült, a tréfa kieszelői pedig szívük szerint azonnal leállították volna a párbajt, de Jávor szigorú és elszánt tekintete megállította őket. Vívtak tovább, mert a megállapodás szerint négy menetet adtak maguknak. Szepessy nem akarta kardélre hányni kollégáját, de Jávor vehemens támadásai elől kénytelen volt kitérni, és anélkül, hogy igazán szerette volna, újból ejtett egy sebet Jávor alkarján, ahonnan szivárgott a vér. Most már mindenki hangosan tiltakozott, hogy ennyi elég legyen, elégtételt kapott mindenki, helyreállt a becsület. A párbaj befejezettnek tekinthető, a segédek is igyekeztek leállítani a viadalt. De Jávor nem hagyta magát, a négy menetet szigorúan végig kell viaskodni, és újból támadásba lendült, kis híján megsebezte ellenfelét, aki most már kénytelen volt komolyabban venni a küzdelmet, ellentámadását rafinált oldalvágással kezdte, amibe beleadott apait-anyait, és ezzel csak jobban felbőszítette a józan önuralmát veszített Jávort. Villogó kardpengék, néhány látványos összecsapás után megint csak Szepessy ért el találatot, ez volt a harmadik. Jávor tajtékozott, de ha vicsorogva is, folytatta. Szerencsére nem tartott sokáig a küzdelem, mert Szepessy ördögi ügyességgel egy gyors homlokkarcolással megállította ellenfelét. Jávornak vékony vércsík ereszkedett alá a homlokáról a szája szögletéig, mire többen is tüsténkedtek körülötte, és nagy, fehér, turbánszerű kötés került a fejére, úgy nézett ki a csatakos felsőtestével és a kötéssel, mint egy kalandfilm hőse. Ennek megfelelő tartással tekintett körül, büszkén konstatálta megdicsőülését, és amikor összeölelkeztek Szepessyvel, tapsban tört ki a publikum, néhányan könnyeztek is a meghatottságtól, a firkászok rohantak, hogy minél előbb tudósíthassák lapjaikat a látványos, romantikus eseményről.

Véget értek a szép napok a Claridge-ben, de nagyjából elkészült a forgatókönyv is. Még mindig vacilláltak, hogy Gózon vagy Kabos, a végső szót Székely mondta ki, és Kabost választották. Így a magyar szereposztással meg is lettek volna, szerződtek Csor-

tost, Terka szerepére Fenyvessy Évát. Az utóbbira már Székely Hunniában lévő irodájában került sor: egy huszonéves csinoska, cserfes színésznőnek az álma valósult meg, amikor a híres, Berlinből érkezett rendező magához rendelte. Leültette, megkínálta likőrrel, és megkérdezte, hogy volt-e már moziban, Éva csodálkozva azt felelte, hogy természetesen volt. És melyik filmet nézte meg, kérdezte, a válasz pedig: *A kék bálványt*. Székely hallgatott, nézte a fiatal lányt, aki egyre inkább zavarba jött, majd Székely megkérdezte, hogy tetszett-e neki a film. Éva erre gyorsan rávágta, és nagyon büszke volt a válaszára, hogy ha Székely rendezte, akkor tetszett, ha nem ő, akkor nem. Székely nevetett, majd letett egy szerződést a lány elé, aki reszkető kézzel aláírta, közben hal-kan sikkantott, annyira örült.

Jávort is szerződtették, bár Székely egyáltalán nem volt biztos a döntés helyességében, de meggyőzhető volt. *A kék bálványban* nyújtott teljesítménye alapján szíve szerint nem szerződtette volna Jávort, de a színész növekvő népszerűségére szükségük volt. Székely beszélt Jávorról, és finoman érezte vele, hogy nem csupán a színészi képességei miatt szerződtette, sőt az kevesebbet nyomott a latban, de nem magyarázkodott, nem akarta megbántani, kedvét szegni. Rendkívül feszes tempót diktált a forgatások során, mert Samek úgy állapodott meg a Hunniával, hogy először a német színészekkel veszik fel az adott jelenetet, azt követően pedig a magyar színészekkel. Székely fáradhatatlan volt és profi.

Nóti általában tökéletesre csiszolta a forgatókönyvet, ez volt a munkamódszere, ahhoz szokott, hogy a rendező szerepe inkább technikai jellegű, aki az író szövegéből dolgozva lebonyolítja a jeleneteket azok belső ritmusa szerint. Székely munkamódszere teljesen más volt, nem tartotta magát szigorúan a forgatókönyvhöz, gyakran improvizált, és a színészeket is arra biztatta, hogy próbáljanak elszakadni a megadott szövegtől, ha úgy érzik, hogy az nem jön *szájra*. Nagyon kevés olyan filmrendező akadt, aki ezt megengedhette magának, de Székely megtehetette, hogy ragaszkodik a saját munkamódszeréhez. Kabos személyében ideális partnerre talált, aki a felvázolt helyzetekből a legtöbbet hozta ki, gyakran a

saját szavaival, poénjaival gazdagítva a jelenetet. A feszített tempo ellenére igen jól szórakoztak, részben Csontos is maga találta ki a figuráját. Székely apró összetűzésekbe bonyolódott Jávorról, leginkább amiatt, hogy Jávör nem tartotta be az instrukciókat, nem mintha neki nem lett volna joga egyéni színekkel gazdagítani a jeleneteit, de amikor Székely figyelmeztette, hogy mondja azt, hogy „itt voltam”, akkor biztos azt mondta: „én itt voltam”. Székely csalódott Jávörben, bár kifejezetten kedvelte, merevnek tartotta, és igen nehezen tudta csak ebből a merevségből kimosztani. Jávör megérezte, hogy élete első igazi filmrendezőjével van dolga. Amikor elolvasta a *Csak egy kislány* kritikáját, rájött, hogy hiába volt lelkes a fogadtatás – kitapsolták a szereplőket a színpadra, mint a színházban –, de róla valójában egy sor sem szól, megemlítik a nevét, de érdemben Eggerth Mártát emeli ki a kritika, hozsannázva, hogy csodagyerek, Bécs ünnepelt primadonnája, pedig alig múlt húszéves. A Párizsból erre a filmre hazatért Vanicsekről, az operatőrrel több dicséző jelző lelhető a kritikában, mint Jávorról. Őt egy felsorolásban méltatják a többiekkel együtt, kiválónak ítélve szereplését, de attrakciónak és mesteri alakításnak Pethes Sándor – régi tanára, akinek a pályán való indulását köszönheti – teljesítményét tartja a kritikus. Hiába csitítja magát, hiába mondogatja, hogy egy kritikus nem csinál nyarat, érzi, hogy ezzel az alakításával tényleg nem szolgált rá, hogy több szót fecsejjenek rá.

Miközben Jávör szolgálatkészen próbálja követni a rendezői instrukciókat, szinte napról napra változik, fejlődik, sokkal tudatosabban értelmezi a jeleneteit, Székely nagy hatással van rá. Mintha először érezné szakmájának a súlyát, felelősségét. A nagy formátumú partnerek is inspirálják, merevsége oldódik, képes némi öniróniával tekinteni saját figurájára, és egyúttal látni magát a rajongó közönség szemével is. Ebből a kettősségből jön létre a sajátos lírai-romantikus, szeretni való amorózó figurája. A korábbi sablonoktól igyekszik megszabadulni, és ebben nagy segítségére van Székely érzékeny elemzőkészsége, a szituációk valós emberi motivációinak ismerete. Egyre inkább az a meggyőződése, hogy

a némafilmek, amelyekből oly sokat látott gyerekkorától, kifejezőbbek voltak, mint a hangosfilmek, lenyűgözték azzal, hogy a színészek teljesítménye a színházi alakításokhoz volt mérhető. Persze szegényesebbek voltak látványban, képekben kifejezhető hangulatokban, de sajnálta, hogy a hanggal elveszett az a jellemzően némafilmes álomszerűség, amit annyira szeretett, és a markáns valóságbrázolás vagy a tobzódo fantázia helyett valami földhözragadt műviség uralta el a vásznat. Azért figyelt Székelyre, mert benne meglátta a való életre való reflektálás készségét. Óvakodott, hogy bárkivel megossza ezeket a gondolatait, nem keveredett vitába, követte az utasításokat, és talán most először jól is szórakozott a forgatáson. Mégis nőtt benne a feszültség *A kék bálvány* közelgő bemutatója miatt. Egyrészt méltatlan sajtóvita zajlott arról, hogy melyik hangosfilm az első, mintha a *Csak egy kislány* nem számítana annak, és hivatalosan *A kék bálvány* lenne az. Jávornak mind-egy, ebben is alakított, abban is. Végül szinte egy időben, ahogy befejezték a *Hyppolit* felvételeit, *A kék bálványt* 1931. szeptember 25-én bemutatták a Royal Apolló moziban. A bemutatót követő lelkesedést tekintve lehetett volna óriási siker is, mégis megbukott. Jávor népszerűségén viszont ez egy jottányit sem változtatott.

A Royal Apolló mozi olyan volt, mint egy kiskirályság palota-terme, márvány lépcsőház, stukkók, aranyozott felületek, amerre csak nézett az ember, ezer férőhelyes operai nézőtér, plüssszőnyeg, vörös bársonyfűggönyök, pompa. Persze az Erzsébet körúti szálloda önmagában is ezt a stílust képviselte. A bejárat feletti, a négy évszakot szimbolizáló öntöttvas szobrokat Párizsból hozatták. A pálmakert sem hiányzott. Jávor szerint persze azért volt több helyen is a városban, mert nehezen szokta az úri közönség a tengerpart hiányát, Magyarország pálmafák nélkül kevesebbet ért.

Er und sein Diener volt a német film címe, és ennek a változatnak volt prioritása, mert Samek a német piacon akart tarolni, de érzékelve a magyar piac feszült várakozását, hagyta, hogy a sajtó tegye a dolgát, a lapok pedig már júliusban, az első forgatási napokban tudósítottak a készülő vígjátékról, ami ekkor még magyarul *A lakáj* címen futott. A német változatban Kabos szerepét Oscar Sabo játszotta, a Csontosét Paul Henckels.

Eljött a független, hozzáértő, színvonalas mozikritika ideje az üresen lelkendező, a gyártók és forgalmazók érdekeit képviselő, soronként fizetett irományok helyett. És ez lennél te, mutatott rá némi malíciával a hangjában Jávor. Egyed helyeselt, nem is hallotta a Jávor hangjában érezhető kétkedést. Mert hol vannak manapság a nagyok? Elmentek, lásd Kertész, aki mintha Griffith tanítványa lenne. Vagy Korda Sándor, a piktor-rendező, pompázatok, káprázatosság, forró mesemeder, böcklini ecsetvonások, megkapó szituációknak és regényességnek stílusos beleradirozása a képek sorozatába, és mindez micsoda könnyedséggel párosul!

Bezárják a Ritzet is, folytatja hirtelen témaváltással Egyed, világválság van, sőt a mozikat is, hogy a színházakkal mi lesz, azt csak a jóisten tudja. Üzleteket, kávéházakat, vendéglőket naponra zárnak be. Az autóbusz helyett jön az omnibusz. Remélhetőleg jön majd a villanyvilágítás helyett a petróleumvilágítás is, mint ahogy ismerek is valakit, akit komolyan foglalkoztat ez a gondolat, hogy leszerelteti a villanyóráját a magas áramdíjak miatt, és petróleummal fog világítani.

Jávor nem tudja, hogy félbeszakítsa, vagy inkább hagyja, Egyed hadd beszélje ki magából a világválság felett érzett jogos szorongását. Jávort is megérintette a dolog, de az ő pályája éppen most kezdett felívelni, és ezért pont az ellenkezőjét érezte, élte át, annak ellenére, hogy az általánosan uralkodó dekadencia, az első világháború előtti euforikus pillanatokhoz hasonlóan, de ellentétes irányba hatóan volt érezhető. De a válságon túl, folytatja Egyed, vagy éppen azzal összefüggésben az igazi baj az, hogy a szakma tele van filmparazitákkal, önjelölt szakemberekkel, ezeknek csak ürügy a mozgófénykép. Az egykori statiszta *színésznővé* lép elő, a hajdani filmgyári tisztviselő mint rendező pályázik babérokra és autón jár a Nemzeti Színháztól a New Yorkig. Jávor elneveti magát, kacsint, mert sejti, kiról van szó, és ujját a szája elé téve figyelmezteti Egyedet, hogy csendesebben, mert nincsenek egyedül. Aztán visszatér a *Hyppolitra*, és megjegyzi, hogy a témáját tekintve az is az általános depresszió szülötte. Kedves naiv Jávorom, szólal meg Egyed, a valóság egy pöttömnyit más.

Nem kártyáznak az urak a Nemzeti Kaszinóban, mert nincs

pénzüik rá. Tagdíjat se nagyon fizetnek, mint ahogy más kevésbé exkluzív klubokban is bajok vannak a tagdíjfizetéssel, és a magyar feudalizmus úri fellegvára éppoly bajba került, mint a legdemokratikusabb terézvárosi vagy erzsébetvárosi kaszinó. Finom és gazdag zsidó urak felvételére gondolnak, akiknek minden pénzt megérne, ha az újabban gyakran feljáró Bethlen tőszomszédságában fogyaszthatnák el a feketéjüket, és akik viszont a kaszinónak is megérnék azt a pénzt, amit felvételi díjként fizetnének, és azonkívül remélhetőleg kártyán is elveszítenének. De, kedves barátom, folytatja Egyed, van egy kis baj ezzel az életrealó ötlettel. A finom és gazdag zsidóknak, ha van is még valami pénzüik, annyi már semmi esetre sincsen, hogy olyan belépti díjat fizessenek a kék kaszinónak, amilyenre a kék kaszinó gondol, de ha mégis volna, bizonyára aludnának rá egyet, mielőtt az álmok álmát csengő, illetve zizegő valóságra váltanák. A kaszinó sem az, tudniillik, ami valaha volt. A régi levendulaparfümös, álló galléros, kék szemű, gazdag és igazán előkelő kört ma már csak néhány idősebb finom úr reprezentálja, akik úgyse állnának szóba velük. A fiatalabb gárdával pedig, néhány konyakos tej ízű váltóbajnokkal és rumbagyakornokkal sokkal olcsóbban találkozhatnak a közeli Admirál bárban.

Ha éppen nem most sötétedett volna el a pompázatos nézőtér, kihunytak a fények, akkor Egyed biztosan folytatta volna monológját a végtelenségig, de így kénytelen volt abbahagyni, mert elkezdődött a film. Jávor megkönnyebbült, a vászon visszfénye ott játszadozott az arcán, a vásznon pedig ő maga volt látható Gózon Gyulával, amint szomorúan üldögélnek egy modern amerikai bár pultjánál. A közeli, szomszédos zsöllyékben a film további szereplői szegezték tekintetüket a vászonra. Az, hogy beszélt a mozi, hogy az eddig csak leginkább színházban ismert hangok most a vászon mögül és oldalról is hallatszottak bármennyire természetesnek tűnt is, mégis mindenkit megdöbbsentett, sokan most láttak, hallottak először beszélő mozit. Egyed nem állhatta meg, hogy oda ne szúrjon egy megjegyzést, amit Jávor igyekezett meg sem hallani. A néma internacionálé helyet ad a hangos nacionaliz-

musnak, ezzel is elősegítve egy új, fehér, angol meghatározottságú civilizációnak a kialakulását, a kis nemzetek aligha jutnak szóhoz a hangos mozivásznon, dűnnyögte Egyed. De szerencsére abba hagyta.

Jött a Gózon-kuplé: „Van London, van Nápoly, van Konstantinápoly”, ami azonnal, még ott a nézőtéren slágerré lett, különösen amikor Gózon teljes füttyművészetét is latba vetette. A film végére már az is ezt dúdolta, füttyülte, akinek pocskék a hallása, ez egy igazi fülbemászó bugyuta dalocska, de ez sem mentette meg a filmet a bukástól. Persze nem itt és nem most, mert itt a Royal Apollóban, ha nem is zúgó tapsvihár, de tisztos ütemes taps kísért a vége főcímet, a színpadon felvonuló színészeket és a forgatócsoport kreatív tagjait. Jávor elégedett volt, mert a meghajlását felgyorsuló tapsvihár és hangos lábdobogás követte. Talán csak Gózon jutalmazták nagyobb ovációval, hangos *bravó* és *hogyan volt!* kiáltások is elhangzottak.

Jávor innen is, onnan is fogadta a gratulációkat, elvegyült a tömegben, számosan színész kollégái szorongatták a kezét, dicsérték szembe, fitymálták a háta mögött, de nem komolyan, csak úgy, irigységből. Aztán egyszer csak régi ismerős arc bukkan fel, alabástrom arcbőrű, élénk szemű fiatal nő lép oda hozzá, Jávor még mielőtt a nő megszólalna, jelentőségteljes pillantást vet rá, gyorsan lehajol, és megcsókolja a nő csipkekesztyűbe bújtatott kezét. Egy ideig úgy marad, meggörnyedve. A nő a másik kezével megfogja Jávor karját, és gyengéden megszorítja, arra kényszerítve, hogy kiegyenesedjen. Nem férhet kétség hozzá, tüneményes, édes, mézes természetes piros ajkú szépség állt Jávor előtt. Ismerték egymást. Szeged 1928. Kollégák voltak a színházban, bár ez így túl szerény megállapítás. Az biztos, ahogy most egymásra néztek, abban nem kevés feszültség érződött, Jávor egy kincstárinak mondható, bájos, ámbátor jelentés nélküli mosollyal egyenesedett fel. Anna szemé ragyogott, magabiztos mosollyal palástolta zavarát, aztán csak állt sután, szeretnivalóan. Mégiscsak primadonna a javából. A két embernek szemlátomást volt köze egymáshoz, szerethették is, de gyűlölhették is egymást, a mai pillantásokból nem derült ki.